

Osmanlı Toplumunda Aile Yapısı ve Polijini Algısı

Ferdi AYAS - İstanbul Ayvansaray Üniversitesi

ÖZET

İnsanlığın ilk çağlarından başlayarak günümüze değin toplulukların ve devletlerin temel yapı taşı nedir? Bu soruya verilebilecek elbette çeşitli cevaplar bulunmaktadır. Lakin bu soruya verilebilecek en doğru cevap şüphesiz aile olacaktır. Bu birleştirici yapı tüm dünya devletlerinde olduğu gibi Türk devletlerinde de çok önemli bir konuma sahiptir. Aile kurumu binlerce yıldır sürekli bir değişim halinde kendini yenilemekte ve çağın koşullarına göre değişimler geçirmektedir. Bu değişim ilk çağlardan günümüze tüm dünya topluluklarında olduğu gibi Türk topluluklarında da kendini göstermektedir. Ailede meydana gelen bu değişim geçmiş devirlerde daha durağan bir yapıda seyrederken kuşkusuz 21. yüzyılda kendini daha fazla hissettirmektedir. Konu muhtevası gereği günümüz Türkiye'sinin aile yapısının anlaşılması ve temel dinamiklerinin saptanması bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmada özellikle Klasik Dönem Osmanlı aile yapısının genel hatlarına değinilmeye çalışılacaktır. İncelenecek başlıklara değinmek gerekirse; Osmanlı aile hukuku, Osmanlı ailesinin yapısal özellikleri, kadının konumu, evlilik kurumu, mahalle yapısı, çocuklara bakış ve eğitimleri, Avrupalı seyyahların Osmanlı toplumuna bakış açılarına değinilecektir. Ayrıca günümüz dünyasında Osmanlı aile yapısına ilişkin zihinlerde yer etmiş *polijini* (birden çok kadınla evlilik) ve çok çocuklu aile yapısı düşüncelerinin Osmanlı aile gerçeklerine ne kadar uygun olup olmadığı noktasında açıklamalar yapılarak genel bir değerlendirmeye yazı sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Aile Yapısı, Osmanlı Toplumunu, Polijini*

1. Giriş

İnsanlığın ilk çağlarından başlayarak günümüze değin toplulukların ve devletlerin temel yapı taşı nedir? Bu soruya verilebilecek elbette çeşitli cevaplar bulunmaktadır. Lakin bu soruya verilebilecek en doğru cevap şüphesiz aile olacaktır. Bu birleştirici yapı tüm dünya devletlerinde olduğu gibi Türk devletlerinde de çok önemli bir konuma sahiptir. Aile kurumu binlerce yıldır sürekli bir değişim halinde kendini yenilemekte ve çağın koşullarına göre değişimler geçirmektedir. Bu değişim ilk çağlardan günümüze tüm dünya topluluklarında olduğu gibi Türk topluluklarında da kendini göstermektedir. Ailede meydana gelen bu değişim geçmiş devirlerde daha durağan bir yapıda seyrederken kuşkusuz 21. yüzyılda kendini daha fazla hissettirmektedir. Konu muhtevası gereği günümüz Türkiye'sinin aile yapısının anlaşılması ve temel dinamiklerinin saptanması bakımından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada özellikle Klasik Dönem Osmanlı aile yapısının genel hatlarına değinilmeye çalışılacaktır. İncelenecek başlıklara değinmek gerekirse; Osmanlı aile hukuku, Osmanlı ailesinin yapısal özellikleri, kadının konumu, evlilik kurumu, mahalle yapısı, çocuklara bakış ve eğitimleri,

Avrupalı seyyahların Osmanlı toplumuna bakış açılarına değinilecektir. Ayrıca günümüz dünyasında Osmanlı aile yapısına ilişkin zihinlerde yer etmiş *polijini* (birden çok kadınla evlilik) ve çok çocuklu aile yapısı düşüncelerinin Osmanlı aile gerçeklerine ne kadar uygun olup olmadığı noktasında açıklamalar yapılarak genel bir değerlendirmeye yazı sonlandırılacaktır.

2. Ailenin Hukuki Özellikleri

Konunun detayına inmeden önce *aile* kavramının sözlük anlamına bakmak gerekirse aile; evlilik, süt veya kan bağı ile birbirine bağlı insanlardan oluşan ve toplumun temeli kabul edilen küçük toplumsal birim olarak tanımlanmıştır (Acar & Demir, 2005, s. 8). Bu tanımdan yola çıkarak Osmanlı Müslüman aile yapısı incelendiğinde genel olarak aileler sayısal bakımdan 4 ila 7 kişi arasında değişmektedir. Örnek olarak 17. yüzyıl Bursa'sında 3.65, Ürdün civarında 5.7, Filistin 6.4 olarak tespit edilmiştir. Bu tür aile yapılarına çekirdek ya da dar aile diyoruz. Diğer yandan özellikle şehirlerde yaşayan zengin ailelerde karı, koca ve çocuklara ek olarak kocanın büyük ebeveyni, kız kardeşi, süt kız kardeşi, *halayık*(cariye, hizmetçi) ve uşaklardan oluşan çok kalabalık ailelerde bulunmaktaydı (Özbilgen, 2011, s. 273). Tabii bu geniş aile tipi genel Osmanlı coğrafyasına yayılmış değildi. Son yıllarda yapılan araştırmalar neticesinde sanılanın aksine ailelerdeki çocuk sayısı yüksek değildir. Örnek vermek gerekirse Orta Anadolu'da 2.32 olarak tespit edilmiştir. Yine sanılanın aksine gayrimüslim ailelerin çocuk sayısı Türk ailelerden fazladır (Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, 2006, s. 83). Bu tür sayısal verilerde şu unutulmamalıdır Osmanlı bir imparatorlukta ve 3 kıtaya yayılan bir gelişim göstermiştir. Bu İmparatorlukta tüm aile yapılarının aynı olduğunu düşünmek gerçekçi olmayacaktır.

Günümüzde olduğu gibi klasik Osmanlı toplumunda da ailenin kurulabilmesi için en önemli unsur nikâh merasimidir. Birçok geleneksel toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da farklı dine mensup gruplar arasında evlilik (*intermarriage*) çok azdı. Öte yandan nikâhın kıyılması için resmi bir görevlinin ya da din adamının bulunması ön şart değildi, tarafların ve şahitlerin bulunması yeterli sayılmaktaydı. Fakat resmi görevli yani kadının bulunmaması ve nikâhın resmîyet kazanmaması ilerleyen süreçte çift arasında anlaşmazlıkların yaşanması, mehir anlaşmazlığı, nafaka, *iddet* müddetinin belirlenmesi, tek taraflı boşanma gibi sorunların çözümünü çok zorlaştırıyordu. Kayda geçmeyen nikâhlarda yaşanan bu tür sorunlara mahkemelerde bakılmamaktaydı. Mahkemelerin bu gibi durumlarda takındıkları bu tavrın sebebi çiftleri resmi nikâha yönlendirmek olarak görülebilir. Bu sorunların yaşanmaması için ve ailenin sağlam temellere oturtulması için Osmanlı devlet mekanizması nikâhları resmîyet altına almış ve çiftleri bu yola kanalize etmeye çalışmıştır (Özbilgen, 2011, s. 273). Bu amaçla Şeyhülislam Ebu's-suud Efendi'nin fetvası ile devlet bu işe müdahale etmiş, "izinname" usulü getirilerek nikâhlar resmi kayda da bağlanmaya başlamıştır (Karadoğan, 2012, s. 220). Ayrıca şu ayrıntı da gözden kaçmamalıdır Osmanlı devlet mekanizması içerisinde aile demek vergi demek. Devlet, babayı ve oğulları vergi mükellefi olarak kabul eder. Bu yönüyle en önemli vergi kaynaklarından birisi ailelerdir. Resmi kayıtlara geçmeyen aileler vergide azalma demektir ki buda devletin hiç de isteyeceği bir durum değildir (Özyüksel, 2007, s. 171). Kadı huzurunda kıyılan nikâhlar şer'îye sicillerine kayıt edilmekte bu kayıtlara; tarafların isimleri, şahitlerin isimleri ve *mehr* miktarı da yazılmaktadır. Osmanlı toplumunun parçası olan gayrimüslimler bile belli bölgelerde miras hukukunda devlet garantisini sağlamak için şer'î mahkemeye giderek nikâh sözleşmelerini sicillere kayıt ettirmişlerdir. Bazı bölgelerde kadınlar evlenme akdi yapma yetkisini *izinname-i nikâh* adı altında imamlara vermiştir. İmam nikâhı uygulaması günümüze değin bu şekilde ulaşmıştır.

Tanzimat sonrasında ise devlet resmi nikâhlara verdiği önemi daha da arttırmaya başlamış nihayet 1917 tarihli Hukûk-ı Âile Kararnâmesi ile resmi nikâh zorunlu hale gelmiş resmi nikâh dışı evlilikler sıkı takibe alınarak gerekirse cezalandırılmıştır (Akgündüz & Öztürk, 1991, s. 420).

Bu kararnamenin hazırlanma aşaması öncesinde İslâmcılar, Batıcılar ve Türkçüler arasında çok çetin tartışmalar yaşanmıştır. Bu kararnamede polijiniyi sınırlamak gayesiyle nikâh akdi sırasında kadına evlilik boyunca tek eşli kalma şartını ileri sürebilme hakkı tanınmıştır. Bu şekilde bir anlaşma yapıp bunu kullanan ilk çift Halide Edip Adivar ve eşi Salih Zeki Bey çiftidir. Evlilikleri esnasında Salih Zeki Bey ikinci evliliğini yapınca Halide Edip Adivar nikâh akdinden doğan hakkını kullanarak boşanmıştır (Öztürk, 2002, s. 379).

Boşanma hadisesi işleyişi ve sonuçları bakımından aile yapısında önemli hukuki sorumluluklar arasında yer almaktadır. Boşanma yetkisi sadece erkeklere değil mücbir gerekçeler var ise kadınlara da verilmiştir. Toplum içerisinde boşanma hoş karşılanmamış ve ailenin yaşadığı çevre aile bağlarını tekrar sağlamak için gerekirse arabuluculuk görevini üstlenmiştir. Boşanmayı gerektirecek genel durumlar arasında; fiziki şiddet, sapkınlık halleri, şiddetli geçimsizlik, sarhoşluk, aşırı savurganlık, erkek çocuk isteme sayılabilir. Bu süreçte sadece padişah ve şehzade kızlarına verilen *ismet hakkı* vardır. Bu hakka dayanarak bu kişiler kocalarından daha kolay boşanma hakkı talep edebilirler (Ortaylı, Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek, 2009, s. 42-43). Diğer taraftan boşanırken erkeğin yapmakla yükümlü olduğu mehir parası vermesi, eşya vermesi ve kız çocuğunun anneye verilmesi boşanmaları bir nebze olsun engellemiştir.

Yazının başlığında da yer alan polijini ya da çok bilinen adıyla poligami çok eşlilik Osmanlı toplumunda yasak değildi fakat hoş karşılanan bir durum olmadığını da unutmamak gerekir. Osmanlı hâkimiyet alanının Avrupa'ya daha yakın olan Rumeli topraklarında hiç görülmeyen bu uygulama Kuzey Türklerinde ise yine yoktur. Bu durum genel yapısıyla Anadolu coğrafyası içinde geçerlidir. Bazı durumlarda kadın "*üzerine evlenmemek ve evlendiği takdirde kendisi ve ikinci kadın boş olmak*" şartını koşabilmektedir. Bu uygulama sayesinde kadın birden fazla evliliğin önüne geçebiliyor. Birden fazla kadınla evlenmeyi zorlaştıran diğer bir unsurda *kasm* müessesesi hükümleridir. Bu hükümlere göre kocanın tüm kadınların yeme, içme, giyinme, barınma ve her hanıma tam donanımlı ev tesis etmesi gerekiyor. Bu eşitlik gözetilmezse kocaya mahkemede dava açılabilmiştir. Bu şartları karşılamamanın ne kadar zor olduğu düşünülürse mantıken polijininin toplumda çok yaygın olduğu düşünülemez. Osmanlı Devletinin yıkılışına kadar tüm nüfus özelliklerinin defterlere tam kaydının imkânsız olacağını hesaba katarsak her dönem için net sayı vermek imkânsızdır. Fakat *Cem Bahar*'ın 1885-1906 yıllarında İstanbul için yaptığı araştırmada polijinin yani çok eşliliğin %2,51 ile %2,16 arasında değiştiği saptanmıştır. Araştırmayla da açığa çıkan bu oran bu tür evliliklerin ne kadar düşük olduğu noktasında bize ipucu vermektedir. Birden fazla evlilik yapılmasının temel sebeplerinden birisi ya hiç çocuğunun olmaması ya da erkek çocuğunun olmamasıdır (Akgündüz & Öztürk, 1991, s. 416-418). Ayrıca dönemin sağlık koşulları ve kısırılık gibi tedavilerde ilerleme sağlanamadığı için de sıklıkla bu yöneme başvurulmuştur. Burada 16. yüzyıl Osmanlı yazarlarından olan *Kınalızade Ali Çelebi "Ahlâk-ı Alâi"* adlı eserinde de çok evlilik için hem iktisadi hem de ahlaki açıdan iyi olmadığı tespitlerinde bulunur. Şunu da eklemek gerekli bazı araştırmalarda gözlenen sayısal olarak aile büyüklüğünün sebebi çok eşlilik değil genelde çocuk sayısındaki fazlalıktır (Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, 2006, s. 77).

Ölüm ve miras konularına da kısaca değinmek yerinde olacaktır. Ölüm olayı içinde bulunulan toplumu harekete geçirir. Osmanlı toplumundaki dinler mozağinde ölüm olayına yaklaşımlar farklı olmuştur. Örnek olarak Hristiyan cenazesi kilise tarafından kutsanmalıydı; fakat Müslüman ve Yahudiler arasında bu şekilde bir dini tasdik mecburi değildi. Dürzilerde ise ölüm yeniden doğuşu temsil ettiği için cenazede ağlama ve ağıt benzeri yakınmalar görünmez ölü yeni bir yaşama

sükûnet içinde uğurlanırdı. Şüpheli ölümlerde cenazenin otopsisı gibi bir uygulama yoktur. Bu süreçte en büyük görev mahalle halkına düşer, cenazeye şahitlik edilir ve cenaze kaldırılırdı. Süreç içinde yapılan tören, dua, cenaze yemeği ve misafirlerin ağırlanması cemaat arasındaki ilişkileri sağlamlaştırırdı (Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, 2006, s. 69).

Miras kısmına değinmek gerekirse; kısaca miras: Bir ölünün *tereke* denilen mal varlığından yakınlarına kalan mal olarak tanımlanmıştır. Mirasçıya *muris*, miras kalana *varis*, bırakılan mirasa ise *mevrûs* denmektedir (Yılmaz, 2010, s. 437). Genel olarak Osmanlı miras düzeni ikili bir yapıdan meydana gelmiştir. İlk olarak örfî hukuk miras kapsamındaki *adî intikal* kaideleri diğeri ise; şer'î hukuk miras kapsamındaki şer'î miras kaideleri denmiştir. Adî intikal, miri arazi yani devlete ait toprakların tasarruf hakkının devlet tarafından pay edilmesiyle ilgili bölümdür. Bu bölümde toprak doğrudan miras verilemez çünkü toprak devlete aittir. Şer'î intikalde ise ölen şahsa ait mülk arazi ve menkul mallar pay edilirdi. Burada mirasa konu toprak şahsa ait mülk arazi olduğu için tamamıyla miras sahibine bırakılır. Daha geniş kapsamlı olduğu için miras hukuku denince şer'î akla gelmektedir (Akgündüz & Öztürk, 1991). Miras bölümünde Müslüman ailelerde kız çocuğuna erkek çocuğunun yarısı kadar pay verilirdi. Yine aynı şekilde merhumun eşi varsa o da düşük miktarda pay almaktaydı. Fakat şaşırtıcı bir şekilde bazı gayrimüslimler Anadolu kentlerinde aralarındaki miras bölümü için şer'î mahkemeye başvurmuşlardır (Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, 2006, s. 70-71).

3. Ailenin Yapısal Özellikleri

Aileyi oluşturan en önemli yapı taşı erkek görünse de bu kişi kadındır. Erkeğin temel görevleri arasında evin maddi ihtiyaçlarını karşılamak ve ailenin güvenliğini sağlamak gelmekteydi. Genel çerçevede kadınla erkek arasında iş bölümü bulunmaktaydı. Kadın günümüze kadar gelmiş genel kaniya göre eve hapsedilmiş bir yapıya bürünmüş değildi. Tüm Osmanlı coğrafyasında erkek kadar da serbest olduğunu düşünmek de yanlış olacaktır. Özellikle İstanbul gibi imparatorluğun büyük şehirlerinde kadınlar, sosyal hayata karışmakta çarşıya, pazara ve türbe ziyaretlerine gitmektedir. Kadınların sosyal yaşamıyla ilgili 16. yüzyıl gezgini olan *Salomon Schweiggere* kulak verelim:

“Kadınlar evlerinde arkadaşlarıyla oturup çene çalarlar ya da hava güzelse, kentin içinde oraya buraya giderler; arkadaşlarını ziyaret ederler. Çok defa 10 ya da 20 kişilik gruplar halinde dolaşırlar; hep birlikte hamama gider, orada sohbet ederek, coşup oynayarak sıkıntılarını dağıtırlar.” (Schweigge, 2004, s. 201).

Yukarıdaki alıntıdan da yola çıkarak kadınların sosyal hayatta çok da eve hapis olduklarını düşünmemek gerekir. Kadınlar günümüzde de olduğu gibi evi çekip çeviren ailenin sağlam temellere oturmasını sağlayan kişidir.

Toplumsal yaşam içerisinde kadın ve erkekler toplu halde aynı ortamda bulunmazlar. Bu sadece dönemin Osmanlısı için değil Avrupa devletlerinde özellikle Akdeniz havzasındaki devletlerde de geçerliydi. Günümüz Türkiye'sinde bile bazı bölgelerimizde bu uygulamaların devamı gözlenmektedir. Erkek ve kadın ayrı eğlenirdi. Maddi durumu iyi olan insanlar eğlenceleri için özel çengi ve köçekler getirtirlerdi. Erkekler kendi eğlenceleri için kadınlar kendi eğlenceleri için getirtirlerdi. Kadınlar mesire yerleri ya da hamamlarda yalnızca kadınlar halinde, erkekler ise kadınlara benzer şekilde kadınlar olmaksızın ayrı eğlenceler düzenliyorlardı. Çocuğun aile içindeki yerini incelemek gerekirse, yeni doğan birey on beş yaşına kadar *sinn-i sabâvet* (sâbilik, çocukluk)

sayılmıştır. Çocuk, babanın velayeti ve hukuki denetimi altındaydı. Aile çocuk için ilk mektep sayılmaktaydı. İlk öğretmenleri de anne ve varsa büyükanneydi. Bu nedenle Osmanlı modernleşmesinde annenin iyi eğitilmiş ve kültürlü olması gerektiğinin önemi sıklıkla vurgulanmıştır. Çocuğun aile içi ve aile dışı eğitimine çok önem verilmekteydi. Osmanlı mozaiğinde yer alan farklı dinlere ait topluluklar kendi çocuklarının ilk eğitimini kendi içinde örgütleyip vermektedir. Çocuklar ilk eğitiminden sonra herhangi bir dükkâna çırak olabilir, medreseye ya da sultaniye devam edebilirdi (Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, 2006, s. 98-99).

İmparatorluğun son yüzyılına kadar erkek çocuklarının eğitim alanında kız çocuklarına göre büyük avantajı bulunmaktaydı. Aile tüm kültürel ve ekonomik kaynaklarını çocukları için harcamaktaydı. Burada kız çocuklarının *çeyiz* konusuna da değinmek gerekir. Kız çocuğu doğduğunda çeyiz hazırlıklarına anne, büyük anneler, teyze, hala ve yaşı gelince kızın kendisi de başlardı. Bir kızın çeyizi ne kadar fazla ise ailenin şerefi de o kadar fazla sayılırdı. Bu süreç yıllarca ta ki kız evlenene kadar sürerdi (Özbilgen, 2011, s. 274). Çocuk, üzerinde aile dışında akrabaların ve yaşanılan mahallenin kontrolü de bulunmaktaydı. Çocuk iyi davranışında övülür ya da ödüllendirilir kötü davranışında ise içinde yaşanılan çevre ve ailenin diğer büyükleri tarafından kınanır ya da cezalandırılırdı. Çocuk bu sayede bir nebze toplumsal bütünleşmeyi ve aidiyet duygusunu kavradı (Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, 2006, s. 93). Eti senin kemiği benim anlayışı yüksek ihtimal bu yapıdan gelmekteydi. Fakat günümüzde çevre koşulları, değişen aile algısı, aşırı koruyucu aile tipi bu davranış kalıplarını çok zayıflatmış çocuklar gölgesinden korkar hale gelmişlerdir. 19. yüzyıla birlikte genellikle Avrupa pedagojisinden etkilenerek Osmanlı toplumunda çocuğa bakış değişmiş sosyal yaşam ve eğitimde yeni yaklaşımlar sergilenmeye başlanmıştır.

Klasik Osmanlı ailesinin içerisinde yaşadığı mahalle ve mahallenin işlevlerinden de kısaca bahsetmek gerekir. Mahalle kavramı Osmanlı toplumunda birey için ailesinden sonra gelen ilk topluluktur. Mahalle sakinleri arasında akrabalık derecesine varan bir sıkı dayanışma bulunmaktaydı. Öyle ki bir mahalleye yerleşmek için o mahalledeki diğer komşuların kefaleti gerekliydi. Klasik düzende mahallelerde aileler arasında ekonomik bir sınıf ayrılığı yoktur. Aynı mahallede çok zengin ya da çok fakir aileler yan yana oturabilmekteydi. Bu durum fakir ailelerin kollanmasında olumlu etkiler yapmaktaydı. Klasik dönem için mahalle sakinleri aynı zamanda ailelerin otokontrol mekanizmaları sayılabilir. Mahallede huzur ve uyum çok önemli görülmüştür. Gerekli durumlarda ülkede asayiş bozulunca mahalle halkı kendi güvenliğini sağlamıştır. Mahalle yapıları genelde aynı din mensupları, cemaat ya da ailelerin bir araya gelmesiyle heterojen denilecek yapılarda oluşturulurdu. Örnek: Karadenizliler, Erzurumlular, Arnavutların aynı mahallede oturmaları gibi. Hristiyan ve Yahudilerin de kendi mahalleri bulunmaktaydı. 17. yüzyıl seyyahı olan *Evliya Çelebi*, Bursa'da 176 Müslüman, 6 Yahudi, 9 Rum, 7 Ermeni, 1 Kıpti ve 1 Miskinler Mahallesi (Çelebi, 2006, s. 134) olduğu bilgisini vermektedir. Diğer bir ilginç nokta ise Müslümanların evlerini diğer dinlerin dini yapılarına yakın yapmalarına izin verilirken gayrimüslimlere ait evlerin cami yakınlarına yapılmasına izin verilmemiştir (Özbilgen, 2011, s. 277-278).

4. Değerlendirme

Aile tüm dünya devletleri ve toplulukları için önemini hep koruyacak dinamiklere sahiptir. Tarihsel süreçte kuşkusuz Türk toplulukları da bu dinamiklerini büyük ölçüde muhafaza etmiştir. Genel hatlarıyla bundan 600 yıl önceki Osmanlı ailesi nasıl bir yapıya sahipse günümüz ailesi de o yapıya sahip ya da o yapı benzerliğini devam ettirmeye çalışmaktadır. Tarih alanında yazılan kitap, makale vb. yayınlar incelendiğinde ülkemizde siyasi ve askeri tarih yazımına önem verildiği için sosyal

tarihimiz geri planda kalmıştır. Son yıllarda bu alanda çok değerli çalışmalar yapılmakta fakat daha da arttırılmalıdır. Sosyal tarih yazımındaki bu eksiklikten dolayı birçoğumuzun zihninde çoğu gerçeğe dayanmayan genellemeler bulunmaktadır. Bu genellemelerin elbette ki çok boyutlu sebepleri bulunmaktadır. Bu çalışmada bir nebze olsun Osmanlı ailesine dair bazı klişe genellemelere değinmeye çalıştım. Osmanlı aile yaşamı yapı özellikleriyle çok zengin ayrıntılar içermekte ve bakir bir durumda araştırmacıları beklemektedir.

Kaynakça

Acar, M., & Demir, Ö. (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Adres Yayınları. Akgündüz, A., & Öztürk, S. (1991).

Bilinmeyen Osmanlı. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Çelebi, E. (2006). *Seyahatnâme*. (N. Aktaş, M. Çevik, & T. Temelkuran, Çev.) İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.

Karadoğan, U. C. (2012). Osmanlı Hanedanının Aile Yapısı ve Güncel Yaşamı. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 213-225.

Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Özbilgen, E. (2011). *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmaniyye*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Öztürk, S. (2002). Osmanlı'da Çok Evlilik. *Türkler*, (edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), X, Ankara, 375-384.

Özyüksel, M. (2007). *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*. İstanbul: Derin Yayınları.

Schweigger, S. (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*. (T. Noyan, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.

Yılmaz, F. (2010). *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*. İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.